วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 49 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2569): 289044

Journal of Social Research and Review
Volume 49 No.2 (July - December 2026): 289044
ISSN 3056-9508 (Online)



การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ ของกลุ่มเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

วรมน เสมาทัศน์[*], อัญธิษฐา อักษรศรี และ ประกาศิต ฐิติปสิทธิกร
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 73210
[*]ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: woramonsematus7@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทรัพยากรและความต้องการของกลุ่มเกษตรกร ตลอดจนนำข้อค้นพบมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการออกแบบและการพัฒนาโมเดลพื้นที่ต้นแบบ ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามหลักอารยสถาปัตย์ที่เข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 23 คน ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก จัดเวทีชุมชน การสนทนากลุ่ม และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่มีศักยภาพสูงด้านทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่น แต่มีข้อจำกัดด้านกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เอื้อต่อกลุ่มเปราะบาง ด้านเศรษฐกิจพบปัญหาการกระจายรายได้ ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมเผชิญผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ชุมชนจึงมีความต้องการพัฒนาทักษะการจัดการและปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัย ผู้วิจัยจึงได้ร่วมพัฒนาโมเดลพื้นที่ต้นแบบจนเกิดเป็น องค์ความรู้ที่ครอบคลุมการวิเคราะห์พื้นที่ การวางผัง การออกแบบกายภาพ การจัดกิจกรรม และการบริหารจัดการแบบการมีส่วนร่วม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าอารยสถาปัตย์เป็นเครื่องมือสร้างความเท่าเทียมและขยายโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถใช้เป็นต้นแบบยกระดับพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรอื่น ๆ ต่อไป

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงเกษตร; อารยสถาปัตย์; พื้นที่ต้นแบบ; การมีส่วนร่วมของชุมชน

วันรับบทความ: 6 พฤษภาคม 2569, **วันแก้ไขบทความ**: 18 พฤษภาคม 2569, **วันตอบรับบทความ**: 11 มิถุนายน 2569

Development Agricultural Tourism Areas Based on The Concept of Universal Design for Farmer Groups in San Kamphaeng District, Chiang Mai Province

Woramon Sematus*, Aunthittha Aksornsri and Prakasit Thitipasitthikorn
Department of Social Development, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province 73210, Thailand
*Corresponding author, Email: woramonsematus7@gmail.com

Abstract

This research aimed to examine the resources and needs of a farming community, and to utilize the findings as a foundational database for designing and developing a prototype model for agrotourism based on the concept of universal design to ensure equitable accessibility. A participatory action research approach was employed, involving 23 key informants through in-depth interviews, community forums, focus group discussions, and interactive workshops. The research findings revealed that while the area possessed high potential regarding natural resources and distinctive local wisdom, it faced physical and infrastructural limitations that hindered vulnerable groups. Economically, challenges in income distribution were identified, whereas environmentally, the community confronted impacts from urban expansion. Consequently, the community expressed a need for management skill development and environmental improvements to ensure safety. The researcher thus collaboratively developed the prototype model, resulting in a body of knowledge that encompasses spatial analysis, site planning, physical design, activity organizing, and participatory management. This study demonstrates that universal design serves as a vital tool for fostering equity and expanding sustainable economic opportunities, which can be further utilized as a model to elevate other agrotourism destinations.

Keywords: Agrotourism; Universal design; Prototype model; Community participation

Received: May 6, 2026, **Revised**: May 18, 2026, **Accepted**: June 11, 2026

1. บทนำ

การท่องเที่ยวถือเป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์สำคัญ ที่มีบทบาทขับเคลื่อนการสร้างรายได้และการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันโดดเด่น ส่งผลให้ประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางยอดนิยมในระดับสากล จากรายงานของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (Ministry of Tourism and Sports, 2024) พบว่าภายหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) อุปสงค์ของนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2566 มีจำนวนผู้เยี่ยมเยือนรวมกว่า 311 ล้านคน และสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจกว่า 2.1 ล้านล้านบาท สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคยุควิถีใหม่ที่หันมาให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและธรรมชาติ (Wellness and nature-based tourism) ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism) ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง (Department of Tourism and Sports, 2022) เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงนักท่องเที่ยวเข้ากับวิถีเกษตรกรรมพื้นบ้าน ผ่านการสร้างประสบการณ์เรียนรู้ในพื้นที่แปลงเกษตร ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระจายรายได้สู่เศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นรูปธรรม (Pongprom, 2022)

ภาคส่วนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะมีอัตราการเติบโตสูง แต่ในมิติเชิงพื้นที่ยังประสบข้อจำกัดสำคัญด้านกายภาพ โดยเฉพาะการออกแบบสภาพแวดล้อมที่ไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุมทุกกลุ่ม สอดรับกับรายงานของ United Nations ESCAP (2019) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียยังคงขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานพื้นฐานที่เอื้อต่อกลุ่มคนพิการและผู้สูงอายุ ปัญหาความไม่พร้อมเชิงพื้นที่ดังกล่าวปรากฏเด่นชัดในงานวิจัยเชิงพื้นที่ในบริบทภาคเหนือตอนบน พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่มีข้อจำกัดทางกายภาพจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นลุ่มดอน ทางเดินคับแคบ พื้นผิวไม่เรียบสม่ำเสมอ และขาดแคลนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่รองรับข้อจำกัดทางร่างกาย (Thawornprasert, 2025) ข้อค้นพบนี้สะท้อนถึงภาวะความไม่พร้อมเชิงโครงสร้างจริงในพื้นที่ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการรองรับตลาดนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุและคนพิการ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้มีการนำแนวคิดอารยสถาปัตย์ (Universal Design: UD) แนวทางสู่ความเท่าเทียมในพื้นที่ท่องเที่ยว มาเป็นกรอบสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว แนวคิดนี้เน้นการออกแบบสภาพแวดล้อมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้งานได้อย่างเท่าเทียม ปลอดภัย และสะดวกสบาย ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ คนพิการ หรือเด็ก (Sawaengcharoen, 2019) ในการประยุกต์ใช้แนวคิดอารยสถาปัตย์ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น การปรับปรุงทางเดินให้เรียบและกว้างสำหรับรถเข็น การติดตั้งป้ายสื่อความหมายที่ชัดเจน และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่รองรับข้อจำกัดทางกายภาพ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับภาพลักษณ์และสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวในระยะยาว

กรณีอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์มีศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวของภาคเหนือ มีสถิติจำนวนผู้เยี่ยมเยือนสูงเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ แต่รายได้จากการท่องเที่ยวยังมีช่องว่างที่สามารถพัฒนาให้เติบโตได้มากกว่านี้ หากมีการจัดการพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น อำเภอสันกำแพงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองเชียงใหม่ ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 1006 (เชียงใหม่-สันกำแพง) ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 20 กิโลเมตร มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มกว้าง มีพื้นที่ประมาณ 1,498 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 123,809 ไร่ เป็นอำเภอที่มีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย (San Kamphaeng District Agricultural Extension Office, 2024) จึงถือเป็นพื้นที่เป้าหมายที่มีศักยภาพสูง การพัฒนาพื้นที่อำเภอสันกำแพงให้เป็นต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์จึงสอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570) ที่มุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวคุณค่าสูง (National Tourism Policy Committee, 2023) และแผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ที่ต้องการยกระดับเศรษฐกิจสร้างสรรค์และกระจายประโยชน์สู่ชุมชน (Strategy and Information for Provincial Development Group, 2022)

งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ของกลุ่มเกษตรกรอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อสถาปนาเป็นต้นแบบเชิงปฏิบัติการ (Action model) ที่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียม การบูรณาการแนวคิดนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและขยายฐานสู่ตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche market) เท่านั้น แต่ยังส่งเสริมความยั่งยืนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในอนาคตอย่างสมดุล ซึ่งสามารถนำไปเป็นแนวทางขั้นพื้นฐาน (Framework) สำหรับภาครัฐ นโยบายท้องถิ่น และชุมชนชนบทอื่น ๆ ทั่วประเทศที่มีบริบทใกล้เคียงกัน ในการนำไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับขีดความสามารถการแข่งขัน

ทลายอุปสรรคเชิงโครงสร้างทางกายภาพ และสร้างความเป็นธรรมทางพื้นที่ (Spatial justice) ให้เกิดขึ้นแก่สังคมผู้สูงวัยอย่างเป็นรูปธรรม การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและความต้องการของกลุ่มเกษตรกรในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการสำรวจต้นทุนทางวัฒนธรรมและลักษณะทางกายภาพที่สำคัญพื้นที่ในการวิจัย เพื่อที่จะได้ออกแบบพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ โดยประยุกต์ใช้หลักการออกแบบที่เน้นความปลอดภัย ความเท่าเทียม และการใช้งานที่สะดวกสำหรับคนทุกกลุ่ม ตลอดจนเพื่อพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอสันกำแพง ให้เป็นแบบอย่างในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่ยั่งยืน ตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดและยุทธศาสตร์ชาติ

2. ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism) ถือเป็นแกนกลางและเป้าหมายสูงสุดของงานวิจัยชิ้นนี้ โดยเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผนวกเอาวิถีการผลิตทางการเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และเทคโนโลยีการเกษตรของชุมชน มาแปรเปลี่ยนเป็นประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยว (Pongprom, 2022) ชี้ให้เห็นว่าหัวใจของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไม่ได้หยุดอยู่เพียงการสร้างรายได้เสริมให้แก่เกษตรกรเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวและการสืบทอดภูมิปัญญาการเพาะปลูกดั้งเดิม การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืนจะเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ทั้งต่อกลุ่มเกษตรกรในการพัฒนาตนเองให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น บนพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ (Suttapirom et al., 2023) การเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับความท้าทายด้านการรองรับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่หลากหลาย ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมจำเป็นต้องยกระดับมาตรฐานการเข้าถึงและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อไม่ให้เกิดการกีดกันนักท่องเที่ยวกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งออกจากฐานทรัพยากรเหล่านี้ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและภูมิปัญญาจะเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ควบคู่กับการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน (Nadee, 2018)

2.2 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกิดให้เกิดความยั่งยืน จึงมุ่งเน้นไปที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน (Community-based tourism: CBT) เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน โดยเปลี่ยนบทบาทจากผู้อยู่อาศัยมาเป็นเจ้าของทรัพยากรและผู้บริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง แต่ต้องทำหน้าที่เป็นเจ้าของและผู้บริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวด้วยตนเอง การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรม โดยเน้นการรักษาทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวร่วมด้วย (Sriyothin et al., 2024) และเป็นการบริหารจัดการที่ครอบคลุม 5 มิติ ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นอย่างแท้จริง (Pongprom, 2022) โดยมีจุดกำเนิดมาจากกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและความต้องการของนักท่องเที่ยวสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้วิถีชีวิตที่แท้จริง (Authentic experience) หลักการทำงานของการท่องเที่ยวโดยชุมชนตั้งอยู่บนฐานคิด 4 ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ด้านองค์กรชุมชน ด้านการจัดการ และ ด้านการเรียนรู้ (Sriget, 2022)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนและการสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง โดยหมายถึงกระบวนการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับโอกาสในการแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูล และร่วมตัดสินใจในกิจกรรมหรือนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง (Phakdeeburut, 2020) กระบวนการนี้มักครอบคลุมตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ไปจนถึงการร่วมรับผลประโยชน์และประเมินผล เพื่อสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความไว้วางใจระหว่างภาครัฐและประชาชน (Kasemsuk, 2018) โดยรูปแบบของการมีส่วนร่วมสามารถจำแนกได้ตามระดับของอำนาจ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานคือการรับรู้ข่าวสาร (Public information) การปรึกษาหารือ (Public consultation) การประชุมรับฟังความคิดเห็น ไปจนถึงระดับสูงสุดคือการร่วมตัดสินใจ (Decision making) และการให้อำนาจแก่ประชาชนในการบริหารจัดการด้วยตนเอง (Phra Maha Prakasit Sirimetho, 2019)

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับอารยสถาปัตย์

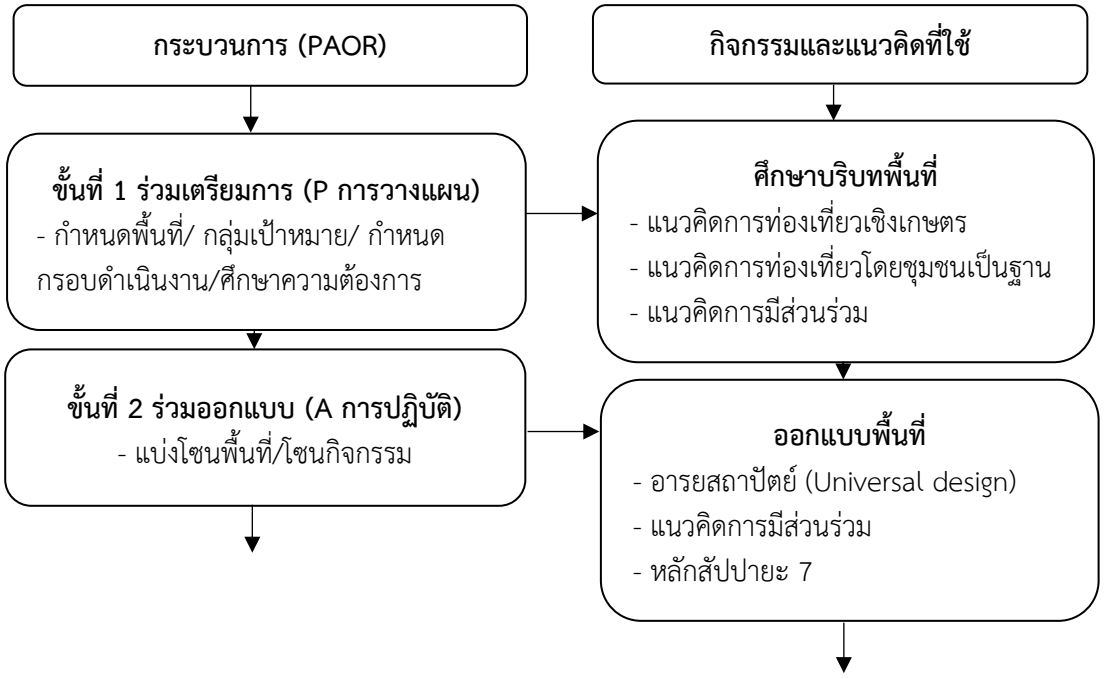
แนวคิดอารยสถาปัตย์ (Universal design: UD) คือหัวใจสำคัญของการออกแบบสภาพแวดล้อม ผลิตภัณฑ์และบริการที่มุ่งเน้นให้ทุกคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ คนพิการ เด็ก หรือบุคคลทั่วไป สามารถเข้าถึงและใช้งานได้อย่างเท่าเทียม ปลอดภัย และมีศักดิ์ศรี โดยปราศจากอุปสรรคทางกายภาพและการเลือกปฏิบัติ (Chowkaew, 2022) ความสำคัญของแนวคิดนี้อยู่ที่การสร้างสังคมที่ครอบคลุม (Inclusive society) และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อคนทั้งมวล (Accessible tourism) ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ ผ่านการดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เพื่อให้คนทุกกลุ่มสามารถใช้งานร่วมกันได้อย่างปลอดภัย (Jensantikul, 2022) โดยอาศัยหลักการพื้นฐาน 7 ประการ ได้แก่ (1) ความเสมอภาคในการใช้งาน เส้นทางสัญจรหลักรองรับการเดินเท้าและรถเข็น (Wheelchair) ร่วมกันโดยไม่แยกส่วนหรือกีดกัน (2) ความยืดหยุ่น รองรับความสามารถและวิธีการใช้งานที่หลากหลาย (3) ความเรียบง่ายเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ขึ้นกับประสบการณ์หรือระดับภาษา (4) ข้อมูลที่ชัดเจน นำเสนอข้อมูลผ่านประสาทสัมผัสที่หลากหลาย (5) การป้องกันความผิดพลาด ลดอันตรายและผลกระทบจากอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ (6) การทุ่นแรงกาย ใช้งานได้อย่างสะดวกสบาย ไม่เกิดความเหนื่อยล้าสะสม (7) ขนาดพื้นที่ที่เหมาะสม จัดสรรพื้นที่ให้เอื้อต่อการเข้าถึงและดำเนินกิจกรรม (Phra Nakorn Pragnrit et al., 2022) นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความพอดีกับร่างกายและความเหมาะสมทางวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

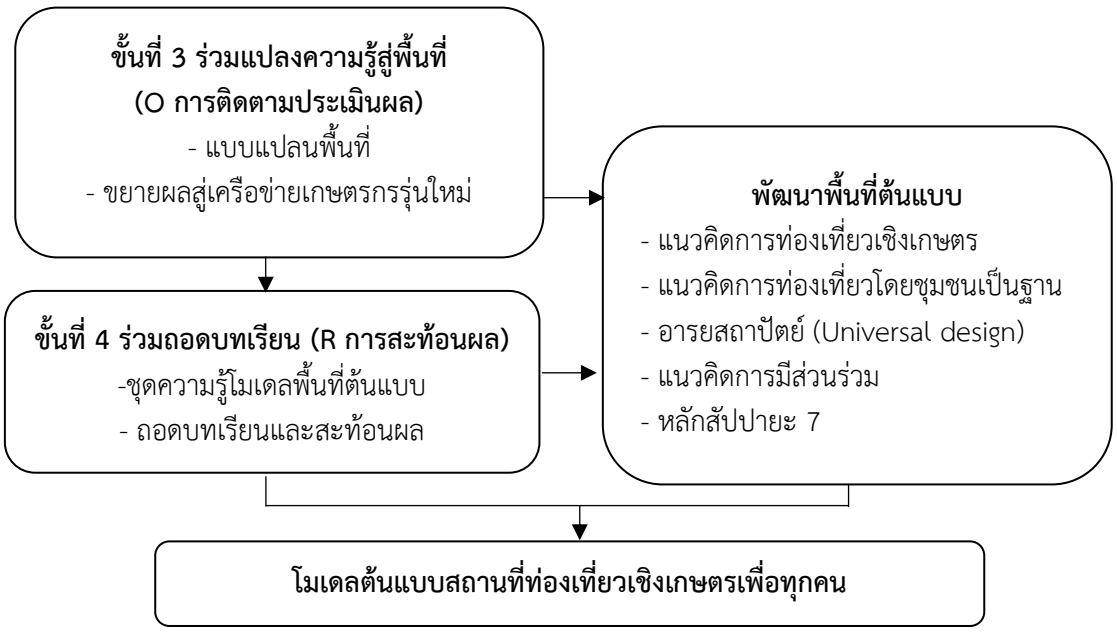
2.5 แนวคิดหลักสัปปายะ 7

งานวิจัยนี้ยังได้บูรณาการหลักสัปปายะ 7 จากพุทธศาสตร์มาเป็นกรอบในการสร้างระบบนิเวศและกระบวนการบริหารจัดการ (Poonsuwan, 2023) เป็นกรอบแนวคิดเชิงออกแบบเพื่อหนุนเสริมให้พื้นที่ต้นแบบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและเอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดี (Somdet Phra Buddhaghosacharn, 2018) ซึ่งเมื่อนำมาปรับใช้จะครอบคลุมทั้ง 7 ประการ ได้แก่ อาวาสสัปปายะ (สถานที่ที่สะดวกสบาย) โคจรสัปปายะ (เส้นทางสัญจรที่ปลอดภัย) ภัสสัสสัปปายะ (การสื่อสารและการเจรจาที่เป็นมิตร) ปุคคลสัปปายะ (บุคลากรหรือเกษตรกรเจ้าบ้านที่มีจิตบริการ) โภชนสัปปายะ (อาหารและผลผลิตเกษตรที่ปลอดภัย) อุตุสัปปายะ (สภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมที่ร่มรื่น) และวิหารสัปปายะ (การจัดวางอิริยาบถและกิจกรรมที่ผ่อนคลาย) (Ratimano, 2023) หลักสัปปายะ 7 เป็นการผสานพุทธธรรมข้อนี้จึงช่วยยกระดับให้พื้นที่ต้นแบบอำเภอสันกำแพง มิได้มีเพียงสิ่งก่อสร้างที่เข้าถึงง่ายตามมาตรฐานสากลเท่านั้น แต่ยังมีบรรยากาศและจิตวิญญาณการต้อนรับที่เกื้อหนุนต่อการมีสุขภาวะที่ดีของมนุษย์อย่างเป็นองค์รวม

2.6 กรอบแนวคิดดำเนินการวิจัย

จากการสำรวจแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถออกแบบกรอบกระบวนการวิจัย ดังนี้





ภาพที่ 1 กรอบดำเนินการวิจัย
ที่มา: ผู้วิจัย (2569)

จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยนำมาออกแบบเชื่อมโยงเชิงระบบ เริ่มต้นด้วยเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชน โดยมีการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) เป็นฐานคิดหลักในการให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางขับเคลื่อนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ในฐานะเครื่องมือเชิงปฏิบัติการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบที่มีความสมบูรณ์ใน 2 ด้านหลัก คือผ่านแนวคิดอารยสถาปัตย์ที่เน้นการออกแบบเชิงพื้นที่ทางกายภาพให้เข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม และหลักสัปปายะ 7 ที่เน้นการสร้างกระบวนการ ระบบนิเวศ และการบริหารจัดการที่เป็นมิตรต่อสุขภาวะ โดยมีพื้นที่อำเภอสันกำแพงเป็นกรอบทดสอบและหล่อหลอมองค์ความรู้ทั้งหมดให้กลายเป็นโมเดลที่ใช้งานได้จริงในสังคม

3. วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดศึกษาเฉพาะในพื้นที่ของชุมชนบ้านสันกำแพง ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีต้นทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง โดยมีชื่อเสียงในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สำคัญของภาคเหนือ ทว่าในปัจจุบัน ภายใต้ทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและแผนยุทธศาสตร์ชาติ อำเภอสันกำแพงกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวเข้าสู่การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism) และการเกษตรปลอดภัย เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีภูมิทัศน์สวยงามและมีวิถีชีวิตชาวนาชาวไร่ที่ผูกพันกับธรรมชาติ จากบริบทและความท้าทายข้างต้น ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ กระบวนการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาจึงไม่ได้เกิดจากการกำหนดโดยผู้วิจัยเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมและความต้องการของกลุ่มเกษตรกรและชาวบ้านในพื้นที่อำเภอสันกำแพง ที่ได้ร่วมกันพิจารณาและคัดเลือกแอลลี่ออร์แกนิคฟาร์ม (Ally organic farm) ให้เป็นพื้นที่นำร่องในการพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรปราดเปื่อง (Smart farmer) โดยในการวิจัยครั้งนี้มีกรอบประเด็นคำถามหลักเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวและความต้องการของกลุ่มเกษตรกรในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ของกลุ่มเกษตรกร และแนวทางการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ของกลุ่มเกษตรกรอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ กำหนดช่วงเวลาการทำวิจัยระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2568-มกราคม พ.ศ. 2569 โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) กำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกและร่วมปฏิบัติการวิจัยโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งอยู่ในพื้นที่วิจัย ร่วมกับกลุ่มเกษตรที่เข้าร่วมโครงการวิจัยจัดเวทีร่วมกันวิเคราะห์และเลือกกลุ่มผู้สมัครใจเข้าร่วมปฏิบัติการ

ซึ่งแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 6 กลุ่ม รวม 23 คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ข้อมูลบริบทเชิงลึกของพื้นที่และสร้างการยอมรับในชุมชน กลุ่มผู้แทนหน่วยงานภาครัฐด้านพัฒนาชุมชน เทศบาลนครเชียงใหม่ นักพัฒนาชุมชนปฏิบัติการจังหวัดเชียงใหม่ ให้ข้อมูลด้านระเบียบข้อบังคับ แผนพัฒนาท้องถิ่น และความเป็นไปได้ในการขอสนับสนุน กลุ่มผู้ชำนาญการด้านการออกแบบผังพื้นที่และอาคาร โดยการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลเพื่อประเมินพื้นที่การท่องเที่ยวและออกแบบรูปแบบกิจกรรม ให้ข้อกำหนดด้านอารยสถาปัตย์ กลุ่มตัวแทนเกษตรกร ให้ข้อมูลต้นทุน วงจรการผลิต และปัญหาหน้างานจริงของเกษตรกร กลุ่มตัวแทนเกษตรกรรุ่นใหม่ ในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะนำต้นแบบไปใช้และเสนอไอเดียสมัยใหม่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลเสริมในมิติที่ขาดหาย เช่น มุมมองจากนักท่องเที่ยวหรือคนในพื้นที่ข้างเคียง

ดำเนินการวิจัยตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAOR) ประกอบด้วย ขั้นที่ 1 ร่วมเตรียมการ (P การวางแผน) สำรวจทุนทางสังคมรวมถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวเดิมในพื้นที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อกำหนดพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายที่มีความพร้อม จากนั้นได้ดำเนินการวิเคราะห์ปัญหาและศึกษาความต้องการของกลุ่มเกษตรกรผ่านเทคนิคการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมกันสะท้อนสภาพจริง ข้อจำกัดเชิงกายภาพ และร่วมกันคัดเลือกพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงสุดเพื่อนำมาพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ขั้นที่ 2 ร่วมออกแบบ (A การปฏิบัติ) ในขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติบูรณาการเทคนิค AIC (Appreciation influence control) มาเป็นเครื่องมือหลักในการระดมความคิดเห็นเพื่อวางผังและแบ่งโซนกิจกรรมการท่องเที่ยว (Zoning) โดยจัดกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (Universal design) การดำเนินงานในขั้นนี้มุ่งเน้นการทลายข้อจำกัดทางกายภาพเดิมของพื้นที่เกษตรกรรม แล้วแทนที่ด้วยการออกแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นมิตร สะดวก และปลอดภัยสำหรับมนุษย์ทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม เพิ่ม ขั้นที่ 3 ร่วมแปลงความรู้สู่พื้นที่ (O การติดตามประเมินผล) นำแบบจำลองเชิงแนวคิดไปทดลองปฏิบัติและสังเกตการณ์ โดยผู้วิจัยได้จัดการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ในหัวข้อการพัฒนาต้นแบบสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการเป็นเจ้าบ้านเพื่อคนทั้งมวล ให้แก่กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่และเครือข่ายในพื้นที่ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายทางสรีระและอายุ นำไปสู่การจัดทำชุดสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อทุกคน ที่เป็นระบบ ขั้นที่ 4 ร่วมถอดบทเรียน (R การสะท้อนผล) ติดตามความเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม ทัศนคติ และการรวมกลุ่มของเครือข่ายเกษตรกรภายหลังการเข้าร่วมโครงการ พร้อมทั้งจัดเก็บและ วิเคราะห์ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback analysis) เพื่อนำมาถอดบทเรียน (Lessons learned) ร่วมกับชุมชน สิ่งที่ได้จากขั้นตอนนี้คือข้อสรุปเชิงยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งระบุถึงเงื่อนไขความสำเร็จและข้อจำกัดในการขยายผลจากแบบจำลองเชิงแนวคิด ไปสู่การปฏิบัติจริงในระดับนโยบายท้องถิ่นต่อไป

ในด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาสำหรับข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มร่วมกับการให้รหัสคำพูดและการเล่าเรื่องเชิงประจักษ์ โดยตลอดกระบวนการวิจัยผู้วิจัยได้ยึดถือจริยธรรมการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้เข้าร่วมวิจัยเป็นสำคัญ ผ่านการขอความยินยอมและชี้แจงวัตถุประสงค์อย่างโปร่งใส ตลอดจนการปกปิดตัวตนและรักษาความลับอย่างเคร่งครัดเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อผู้ให้ข้อมูลในอนาคต

4. ผลการวิจัย

4.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและความต้องการของกลุ่มเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ครอบคลุมพื้นที่ศึกษาในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าพื้นที่แห่งนี้มีจุดแข็งที่เด่นชัดในมิติปริมาณและสัดส่วนของทรัพยากร โดยจากการจัดเก็บข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมดในพื้นที่จำนวน 48 แห่ง สามารถจำแนกออกเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและศูนย์เรียนรู้ที่เกี่ยวเนื่อง เช่น ศูนย์การเรียนรู้แอลลี่ออร์แกนิคฟาร์ม (Ally organic farm) พื้นที่ต้นแบบหลักของงานวิจัย แหล่งเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน ศูนย์เรียนรู้การพัฒนาสตรีและครอบครัวเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา บรมราชินีนาถ แหล่งฝึกอบรมและสาธิตการทำเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรอินทรีย์ยั่งยืนสันกำแพง เครือข่ายสวนผักอินทรีย์และเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน ในขณะที่แหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ที่เป็นทุนของชุมชนประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน เช่น วัดร้องวัวแดง วัดป่าตึง วัดป่าแดด พิพิธภัณฑ์เครื่องถ้วยสันกำแพง ชุมชนวัฒนธรรมไตลื้อ-ไทเขินบ้านออนใต้ แหล่งท่องเที่ยวหัตถกรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านจำนวน เช่น ศูนย์หัตถกรรมร่มบ่อสร้าง ศูนย์หัตถกรรมเครื่องเงินและเครื่องเขินสันกำแพง โรงงานเซรามิคและศิลาดอน กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านไหล่หิน ผ้าทอตีนจกสันกำแพงและ

แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและสุขภาพ เช่น กิจการน้ำพุร้อนสันกำแพง ถ้ำเมืองออน ศูนย์บริการสาธารณสุขและการแพทย์แผนไทย แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า โครงสร้างการท่องเที่ยวของอำเภอสันกำแพงไม่ได้พึ่งพิงเพียงอุตสาหกรรมหัตถกรรมร่มบ่อสร้างหรือน้ำพุร้อนสันกำแพงที่เป็นทุนเดิมเท่านั้น เมื่อพิจารณาลักษณะภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่ออนและลำน้ำสาขาของแม่น้ำปิง พบว่า ทางกายภาพของสันกำแพงมีความพร้อมและหลากหลายอย่างยิ่ง โดยพื้นที่สามารถแบ่งเป็นเขตเกษตรราบลุ่มตอนกลางสำหรับการทำนาข้าวเกษตรอินทรีย์และแปลงผักสวนครัวปลอดสารพิษ เขตที่ราบเชิงเขาทางตอนบนและทิศตะวันออกที่เหมาะสำหรับการปลูกไม้ผลและพืชเศรษฐกิจมูลค่าสูง เช่น ลำไย กล้วย และกาแฟสายพันธุ์ท้องถิ่น รวมไปถึงพื้นที่ป่าชุมชนและแหล่งน้ำธรรมชาติที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ โครงสร้างเชิงพื้นที่เช่นนี้เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับเส้นทางคมนาคมหลัก สายเชียงใหม่–สันกำแพง–แม่ออน ซึ่งอยู่ห่างจากศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ราว 25 กิโลเมตร ส่งผลให้พื้นที่ศึกษาแห่งนี้มีข้อได้เปรียบเชิงทำเลที่ตั้งในการรองรับและกระจายนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าสู่กิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว

> “...ชุมชนสันกำแพง เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวิถีชีวิตของคนในชุมชนกับฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิม พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงรักษารูปแบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นนาข้าว สวนผสม และแปลงเกษตรอินทรีย์...” (ก. (นามสมมติ), ชาย 50 ชาวบ้านสันกำแพง, สนทนากลุ่ม: 27 มิถุนายน 2568)

โดยยังพบว่าสันกำแพงมีความพร้อมในระดับพื้นฐาน ที่จะพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT analysis) ระบุว่าจุดแข็งหลักคืออัตลักษณ์ชุมชนที่เด่นชัดและทำเลที่ตั้งใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่ ขณะที่จุดอ่อนสำคัญคือการขาดระบบบริหารจัดการและการออกแบบพื้นที่ที่รองรับผู้สูงอายุและผู้พิการ ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินกระบวนการ AIC (Appreciation-influence-control) เพื่อค้นหาความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร พบว่ากลุ่มเป้าหมายมีความภาคภูมิใจในรากฐานเกษตรกรรมและต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้เสริม แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความปลอดภัยและความเรียบง่ายที่ไม่ทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิม

ความต้องการของเกษตรกรต่อการพัฒนาตามหลักอารยสถาปัตย์มุ่งเน้นใน 4 ด้านหลัก คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ต้องการทางลาดและป้ายบอกทางที่ใช้งานง่าย ด้านกิจกรรมที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง (Hands-on experience) ด้านสิ่งแวดล้อมที่ใช้วัสดุธรรมชาติกลมกลืนกับภูมิทัศน์ และด้านการบริหารจัดการที่ต้องการการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

> “...พื้นที่สันกำแพงมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ เพราะมีความพร้อมทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและภูมิวัฒนธรรมท้องถิ่นที่โดดเด่น อีกทั้งยังอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ น่าจะทำให้พัฒนาแล้วมีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้งานมากยิ่งขึ้น...” (ข. (นามสมมติ), ชาย 45 ประธานกลุ่มเกษตร, สนทนากลุ่ม: 27 มิถุนายน 2568)

> “...ควรมีการปรับปรุงเส้นทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวให้สะดวกและปลอดภัย โดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ เช่น การทำทางลาด การติดตั้งราวจับ และการจัดทำป้ายบอกทางที่อ่านง่าย...” (ค. (นามสมมติ), หญิง 35 เกษตรกรสันกำแพง, สนทนากลุ่ม: 27 มิถุนายน 2568)

ข้อมูลความต้องการเหล่านี้สะท้อนว่าเกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (Design for All) เพื่อขยายฐานกลุ่มนักท่องเที่ยวและเตรียมความพร้อมสู่การเป็นเจ้าบ้านที่ดี กระบวนการมีส่วนร่วมนี้จึงเป็นหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนจากพื้นที่ผลิตอาหารสู่พื้นที่เรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและเกษตรกรรม ที่ยั่งยืนและเท่าเทียม ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการออกแบบพื้นที่ต้นแบบในขั้นตอนการวิจัยลำดับถัดไป

4.2 การออกแบบพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ของกลุ่มเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มเกษตรกรในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อมุ่งสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มควบคู่กับการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิม ได้ประยุกต์ใช้กระบวนการบริหารงานคุณภาพด้วย (Plan-Do-Check-Act: PDCA) เป็นกรอบแนวคิดหลัก โดยในขั้นตอนแรกนี้ได้มุ่งเน้นความสำคัญไปที่ ขั้นการวางแผน (Plan) และการออกแบบ (Do)

เป็นฐานรากสำคัญ จากการศึกษาสภาพพื้นที่เดิมพบว่าโครงสร้างกายภาพส่วนใหญ่ถูกออกแบบเพื่อรองรับกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นหลัก ส่งผลให้เส้นทางสัญจร ผังพื้นที่ และอาคารบริการเดิมไม่สอดคล้องกับการใช้งานของนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายสำคัญในปัจจุบันอย่างผู้สูงอายุ ผู้พิการ และครอบครัวที่มีเด็กเล็ก ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินกระบวนการศึกษาภาคสนามร่วมกับการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเกษตรกรและตัวแทนชุมชนอย่างเป็นระบบ จนเกิดฉันทามติร่วมกันในการเลือกศูนย์การเรียนรู้แอลลี่ออร์แกนิคฟาร์มเป็นพื้นที่วิจัยต้นแบบ เนื่องจากเป็นระบบพื้นที่ที่มีชีวิต มีพลวัตของการใช้งานจริงในฐานะแหล่งผลิตเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง และผู้ประกอบการมีทัศนคติที่เปิดกว้างต่อการพัฒนาเชิงวิชาการ คุณสมบัติเหล่านี้มีความเหมาะสมในการพัฒนาเป็นต้นแบบเชิงกระบวนการเพื่อการขยายผลมากกว่าพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์พร้อมอยู่แล้ว



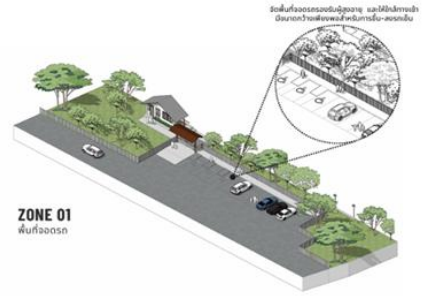
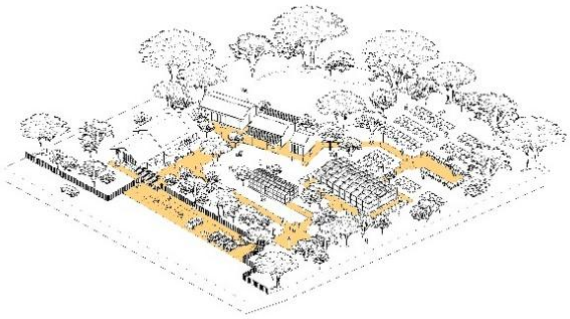
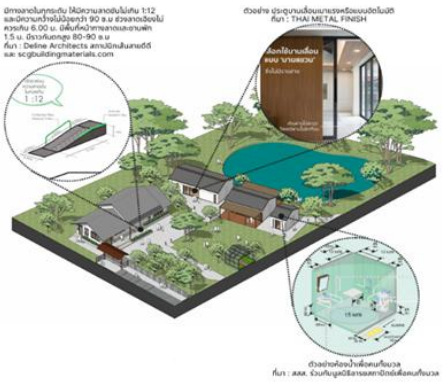
ภาพที่ 2 ศักยภาพพื้นที่เดิม
ที่มา: ผู้วิจัย (2569)

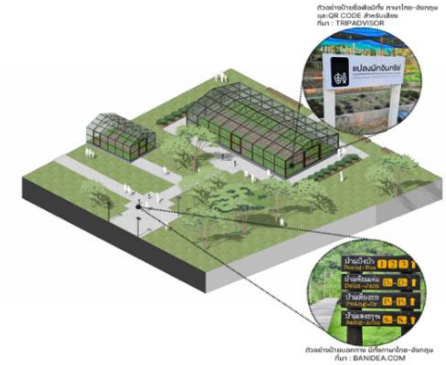
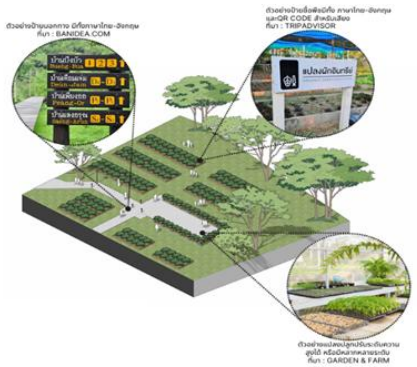
ในกระบวนการสำรวจและวางแผนงานเชิงพื้นที่ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมการใช้งานจริงควบคู่กับการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากประสบการณ์ของชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์และจัดระบบข้อมูลพื้นที่เดิมออกเป็น 5 โซน โครงสร้างเชิงประสบการณ์ ที่เชื่อมโยงลำดับการใช้งานจริงกับศักยภาพในการพัฒนาอารยสถาปัตย์อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย โซนที่ 1 โซนต้อนรับและจอดรถ สภาพเดิมเป็นดินลูกรัง พื้นผิวไม่สม่ำเสมอ และเกิดน้ำขังในฤดูฝน การสัญจรของรถและคนเดินเท้าทับซ้อนกัน ทำให้ผู้สูงอายุและผู้พิการเข้าถึงพื้นที่กิจกรรมได้ยาก จึงกำหนดแนวทางปรับปรุงพื้นผิวให้เรียบ เพิ่มทางลาดมาตรฐาน ป้ายข้อมูลที่ชัดเจน และจัดผังที่จอดรถให้ปลอดภัย โซนที่ 2 ส้นทางเชื่อมต่อกิจกรรมเดิมเป็นทางดินธรรมชาติ พื้นผิวต่างระดับและไม่ต่อเนื่อง เสี่ยงต่อการลื่นล้มสะดุดในฤดูฝน ทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเปราะบางไม่กล้าเข้าถึงพื้นที่ด้านใน การออกแบบจึงมุ่งเน้นการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเดินให้เชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบและปลอดภัย โซนที่ 3 กลุ่มอาคารและบริการ ประกอบด้วยอาคารอเนกประสงค์และห้องน้ำ ซึ่งเดิมออกแบบเพื่อการใช้งานของเกษตรกรเป็นหลัก ยังขาดสิ่งอำนวยความสะดวกสากล เช่น ราวจับ พื้นที่หมุนตัวของรถเข็น และทางเชื่อมอาคาร โซนนี้จึงต้องปรับปรุงการเข้าถึง จัดผังการใช้งานใหม่ และเพิ่มร่มเงาที่นั่งพักให้เพียงพอ โซนที่ 4 พื้นที่เพาะปลูกในโรงเรือนแหล่งผลิตผักอินทรีย์คุณภาพสูงและฐานเรียนรู้เชิงลึก แต่ทางเดินภายในค่อนข้างแคบ พื้นผิวเปียกชื้น และขาดจุดพักอธิบายกิจกรรม ไม่สะดวกต่อการรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมากหรือผู้ใช้รถเข็น แนวทางแก้ไขคือการขยายทางเดิน ป้องกันการลื่นและจัดเส้นทางเข้าชมเป็นกลุ่มย่อย โซนที่ 5 พื้นที่เพาะปลูกกลางแจ้ง พื้นที่กิจกรรมลงมือทำและจุดเด่นด้านทัศนียภาพชนบท แต่พื้นดินไม่เรียบและขาดร่มเงา ทำให้นักท่องเที่ยวใช้งานได้อย่างจำกัดในสภาพอากาศร้อนหรือฝนตก การออกแบบจึงมุ่งเน้นการทำทางเดินยกระดับบางส่วน จัดวางจุดพักผ่อนและพื้นที่กิจกรรมที่ปลอดภัยสำหรับคนทุกวัย

การกำหนดและจำแนกโครงสร้างพื้นที่ออกเป็น 5 โซนหลักข้างต้น เป็นลัพธ์ของการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรเข้ากับกรอบแนวคิดเชิงวิชาการด้านสถาปัตยกรรมและครอบด้วยกรอบหลักสัปปายะ 7 ซึ่งกระบวนการ

มีส่วนร่วมในขั้นวางแผนและสำรวจนี้ ได้สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของพื้นที่ให้แก่ชุมชน และกลายเป็นฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial database) ที่มีความชัดเจน เป็นระบบ และสอดคล้องกับบริบทจริง

ตารางที่ 1 การออกแบบตามพื้นที่ต้นแบบโดยหลักอารยสถาปัตย์

ข้อมูลพื้นที่ต้นแบบเดิม	พื้นที่ต้นแบบที่ปรับจากจากการวิเคราะห์
โซนที่ 1 โซนต้อนรับและจอดรถ พื้นที่เดิม: ดินรุกรัง ทางเข้าแคบ รถสวนกันยาก ไม่มีพื้นที่หมุน ไม่มีที่จอดสำหรับผู้พิการ พื้นผิวไม่เรียบทำให้ผู้สูงอายุเดินลำบาก 	ปรับปรุงพื้นผิวให้เรียบ มีผังจอดรถที่ปลอดภัย มีจุดพักคอย และติดตั้งทางลาดพร้อมป้ายข้อมูลมาตรฐานอารยสถาปัตย์ที่อ่านง่าย 
โซนที่ 2 ทางสัญจรหลักรอบพื้นที่ฟาร์ม พื้นที่เดิม: ความกว้างทางเดินไม่ถึงมาตรฐาน (ควร ≥ 120 ซม.) มีความต่างระดับหลายจุด บางพื้นที่เป็นดินที่ลื่นในฤดูฝน 	ปรับเป็นการแยกโซนเส้นทางเดินเท้าออกจากแปลงผลิต ให้ชัดเจน และพัฒนาพื้นผิวให้ต่อเนื่องเพื่อยกระดับเป็นเส้นทางเรียนรู้ตลอดระยะทาง 
โซนที่ 3 กลุ่มอาคารและบริการ พื้นที่เดิม: ไม่มีพื้นที่หมุนสำหรับ พื้นที่แออัด โต๊ะทำกิจกรรมสูงเกินไปสำหรับเด็กและผู้สูงอายุ ห้องน้ำไม่มีพื้นที่เพียงพอ ไม่มีป้ายสัญลักษณ์สากล 	ปรับสุขอนามัยและการเข้าถึงห้องน้ำสำหรับคนทั้งมวล การเพิ่มพื้นที่นั่งพักผ่อนที่มีร่มเงาอย่างเพียงพอ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและยกระดับภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว 

ข้อมูลพื้นที่ต้นแบบเดิม	พื้นที่ต้นแบบที่ปรับจากจากการวิเคราะห์
โซนที่ 4 เพาะปลูกในโรงเรือน พื้นที่เดิม: มีโคลนและทางลื่น ทางเดินระหว่างแปลงแคบ แปลงสูง ผู้สูงอายุและเด็กเข้าถึงได้ยาก 	ปรับเป็นการขยายความกว้างของทางเดิน การเลือกใช้วัสดุป้องกันการลื่น และการจัดลำดับการเข้าชมเป็นกลุ่มย่อย เพื่อความปลอดภัย 
โซนที่ 5 พื้นที่เพาะปลูกกลางแจ้ง ไม่มีเส้นทาสัจจรให้กับคนทุกกลุ่ม ทางต่างระดับ บางพื้นที่ไม่สามารถเข้าถึงแปลงเกษตรได้ 	ปรับเป็นให้มีการสร้างทางเดินยกระดับบางส่วน (Boardwalk) ที่มีความลาดชันตามมาตรฐาน พร้อมทั้งติดตั้งศาลาพักผ่อนตามระยะเพื่อสร้างร่มเงารวมถึงความปลอดภัยและความประทับใจให้แก่ผู้มาเยือนทุกกลุ่มวัย 

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงประจักษ์ จากพื้นที่ที่มีอุปสรรคสู่พื้นที่ที่ผลิตได้และเรียนรู้ได้อย่างมีศักดิ์ศรี การออกแบบในครั้งนี้มิใช่เพียงการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก แต่เป็นการวางโครงสร้างเชิงประสบการณ์ที่ลดภาระทางกายภาพของผู้ใช้งานทุกกลุ่ม ผลลัพธ์จากการออกแบบเชิงแนวคิดนี้ได้กลายเป็นสารตั้งต้นสำคัญในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรแบบครอบคลุม (Inclusive experience) ซึ่งจะนำไปสู่การประเมินความพึงพอใจและการตรวจสอบความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญในขั้นตอนถัดไป เพื่อให้มั่นใจว่าโมเดลการพัฒนาพื้นที่ในอำเภอสันกำแพงนี้สามารถเป็นต้นแบบที่ยั่งยืนและขยายผลสู่ชุมชนเกษตรกรอื่นได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากการปรับปรุงเชิงกายภาพยังได้ออกแบบระบบกิจกรรมแบบครอบคลุม (Inclusive activity system) ที่มีกรอบของหลักสัปปายะ 7 และหลักอารยสถาปัตย์ที่เชื่อมโยงการออกแบบพื้นที่เข้ากับการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ โดยแบ่งกิจกรรมออกเป็นระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การสังเกตการณ์ การทดลองปฏิบัติ และการลงมือทำจริง กิจกรรมในแต่ละโซนถูกพัฒนาให้มีความยืดหยุ่นสูง เช่น การปฐมนิเทศที่สื่อสารด้วยสัญลักษณ์สากลและอักษรขนาดใหญ่ เส้นทางเรียนรู้ที่กระตุ้นประสาทสัมผัสผ่านการดมกลิ่นและสัมผัสพืชสมุนไพร ไปจนถึงการเวิร์กช็อปแปรรูปผลผลิตที่ใช้อุปกรณ์น้ำหนักเบาและจัดวางในระดับที่หยิบจับสะดวก กิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการท่องเที่ยวเพื่อสันทนาการ แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสังคมที่สร้างความเข้าใจในคุณค่าของเกษตรอินทรีย์และวิถีชุมชนสันกำแพงอย่างลึกซึ้ง ส่งผลให้พื้นที่ต้นแบบแห่งนี้เป็นโมเดลการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน

สามารถรองรับการก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย และสร้างความเป็นธรรมทางพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการขยายผลสู่ชุมชนเกษตรกรอื่นในระดับภูมิภาคต่อไป

4.3 การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบและการตรวจสอบเชิงแนวคิดตามหลักอารยสถาปัตย์ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ก้าวข้ามขอบเขตของการปรับปรุงทางกายภาพสู่การสร้างโมเดลเชิงระบบ ที่บูรณาการวิถีชีวิตเกษตรกรรมเข้ากับมาตรฐานสากลด้านความเท่าเทียม ผลการดำเนินงานในระยะนี้เน้นการพัฒนาต้นแบบเชิงแนวคิด (Conceptual prototype) ที่ผ่านกระบวนการตรวจสอบ (Check) และประเมินผล (Act) อย่างเป็นระบบตามวงจรคุณภาพ PDCA โดยมี แอลลี่ออร์แกนิคฟาร์ม เป็นพื้นที่ปฏิบัติการหลักในการทดสอบสมมติฐานการออกแบบ กระบวนการตรวจสอบมิได้มุ่งพิสูจน์เพียงความสวยงาม แต่เป็นการพิสูจน์ความสมเหตุสมผลและความเป็นไปได้เชิงเทคนิคผ่านเครื่องมือ 3 ประการ คือ แบบประเมินตามหลัก Universal design (UD) และหลักสัปปายะ7 ผ่านการสะท้อนความคิดเห็นจากกลุ่มเกษตรกรเครือข่าย และการวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงสถานการณ์ ซึ่งช่วยยืนยันว่าการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 5 โซนการเรียนรู้นั้น สามารถลดอุปสรรคเชิงพื้นที่และส่งเสริมศักดิ์ศรีของผู้ใช้งานทุกกลุ่มได้อย่างเป็นรูปธรรม แม้ในสภาวะที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้างจริง จุดเด่นของพื้นที่ต้นแบบที่ค้นพบคือการสร้างโครงสร้างเชิงประสบการณ์ที่ยืดหยุ่น โดยการออกแบบได้เปลี่ยนผ่านจากพื้นที่การผลิตดั้งเดิมสู่พื้นที่การเรียนรู้ที่ลดความเหลื่อมล้ำ เช่น การปรับลำดับการเข้าถึงพื้นที่ให้มีความต่อเนื่องไม่ซับซ้อน การจัดวางองค์ประกอบช่วยการรับรู้ด้วยป้ายสัญลักษณ์สากล และการออกแบบจุดพักตามแนวทางเดินสัญจรเพื่อลดภาระทางร่างกาย บทเรียนสำคัญจากการพัฒนาต้นแบบสะท้อนให้เห็นว่าอารยสถาปัตย์ในบริบทเกษตรกรรมไม่ใช่การเพิ่มภาระงบประมาณหรือการก่อสร้างที่ซับซ้อน แต่คือการปรับวิธีคิดในการจัดการพื้นที่ให้สอดคล้องกับศักยภาพเดิมของชุมชน การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในฐานะผู้ออกแบบร่วม (Co-designer) ช่วยให้ต้นแบบมีความสมจริงและสอดคล้องกับวิถีการผลิตทางการเกษตร โดยไม่สร้างภาระในการดูแลรักษาในระยะยาว สำหรับการเชื่อมโยงและขยายผล งานวิจัยได้ยกระดับจากระดับรายแปลงสู่ระดับเครือข่ายชุมชนผ่านกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อคนทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผลจากการจัด Workshop ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อื่นแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรสามารถเข้าใจและนำหลัก UD หลักสัปปายะในหลาย ๆ ประการไปปรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเองได้ตามบริบทที่แตกต่าง เช่น การปรับทางลาดในอาคารเก่า หรือการเพิ่มเส้นทางสัญจรหลักปลอดภัย (โคจรสัปปายะ) เชื่อมโยงกิจกรรมทุ่งนาที่มีสิ่งแวดล้อมที่ร่มรื่น (อุตุสัปปายะ) การทำให้พื้นที่สถานที่ที่สะดวกสบาย (อาวาสสัปปายะ) การขยายผลนี้ก่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่ ที่เริ่มแทรกซึมเข้าสู่แผนพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับอำเภอและจังหวัด โดยมุ่งเน้นการสร้างมาตรฐานขั้นต่ำด้านความปลอดภัยและการเข้าถึงที่เป็นธรรม สรุปได้ว่าพื้นที่ต้นแบบนี้มีคุณค่าในฐานะแม่แบบเชิงกระบวนการ (Process model) ที่สามารถถ่ายทอดและปรับใช้ได้จริงในพื้นที่ชนบทอื่น ๆ ช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและเป็นมิตรต่อคนทุกกลุ่ม

5. อภิปราย

จากการศึกษาในพื้นที่อำเภอสันกำแพง พบสภาพการณ์ที่เด่นชัดมิติสัดส่วนและปริมาณทรัพยากร โดยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและศูนย์เรียนรู้ที่เกี่ยวเนื่องสูงถึง 18 แห่ง ทรัพยากรเหล่านี้มิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพเพื่อการผลิตทางการเกษตร (Production space) แต่มีสถานะเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living cultural space) ที่ถักทอวิถีชีวิตชาวล้านนา นาข้าวเขียวขจี สวนลำไย และระบบเหมืองฝายโบราณเข้ากับระบบนิเวศ สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ของ Pongprom (2022) ที่กล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือการนำเสนอวิถีชีวิตและภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน และด้วยเหตุที่ทรัพยากรเหล่านี้กระจายตัวอยู่ทั่วไปในลักษณะเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ออน จึงเอื้อต่อการขับเคลื่อนโดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางตามแนวคิดการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBT) ซึ่งตรงกับข้อค้นพบของ Promkham (2022) และ Sriget (2022) ที่กล่าวว่า ความสำเร็จย่อมเกิดจากการที่คนในท้องถิ่นลุกขึ้นมาเป็นเจ้าของและจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมจากฐานราก อย่างไรก็ตาม ในมิติความต้องการของกลุ่มเกษตรกรจากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า พื้นที่ศึกษาแห่งนี้กำลังเผชิญกับอุปสรรคเชิงโครงสร้างและการเข้าถึงอย่างร้ายแรง เมื่อนำสภาพแวดล้อมมาพิจารณาผ่านหลักพุทธธรรมสัปปายะ 7 (Poonsuwan, 2023) จะเห็นรอยต่อที่ชัดเจนว่า แม้พื้นที่เกษตรกรรมสันกำแพงมีความพร้อมสูงในด้าน อาหารสัปปายะ (ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ปลอดภัย) และ บุคคลสัปปายะ (อัธยาศัยและจิตวิญญาณบริการ

ของเกษตรกร) แต่ในทางกลับกัน พื้นที่ส่วนใหญ่กลับเผชิญภาวะขาดแคลนสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เนื่องจากสภาพเส้นทางเดินในไร่นาขรุขระ ทางต่างระดับ และระบบป้ายสื่อความหมายที่ไม่ชัดเจน ได้กลายเป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่กีดกันกลุ่มผู้สูงอายุและผู้สัญจรด้วยรถเข็น (Wheelchair) ออกจากฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว ชุมชนจึงสะท้อนความต้องการเร่งด่วนในการปรับปรุงผิวสัมผัสเส้นทางสัญจรและระบบสื่อความหมาย ซึ่งการรับรู้และตระหนักถึงข้อจำกัดนี้ของกลุ่มเกษตรกร สอดรับกับข้อเสนอของ Nadee (2018) และ Tanjaroen (2017) ที่กล่าวว่าปัญหาหลักของการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ไม่ได้มาตรฐาน ปัญหาด้านการบริหารจัดการ เนื่องจากชุมชนขาดความรู้ และความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพของภาคีเครือข่ายในด้านการบริหารจัดการในการยกระดับมาตรฐานสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในอนาคตที่มุ่งเน้นการโอบรับความหลากหลายของมนุษย์ โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

สำหรับการออกแบบพื้นที่ทางกายภาพในงานวิจัยชิ้นนี้ ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการจัดวางฟังก์ชันตามมาตรฐานสากลของแนวคิดอารยสถาปัตย์ (Universal design: UD) เพื่อคุ้มครองสิทธิและความเท่าเทียมของมนุษย์ตามแนวคิดของ Jensantikul (2022) เท่านั้น หากแต่เป็นการนำหลักสัปปายะ 7 จากพุทธศาสตร์ (Somdet Phra Buddhaghosacharn, 2018) มาใช้เป็นกรอบองค์รวมในการกำกับสภาพแวดล้อมเชิงระบบนิเวศ เพื่อให้พื้นที่เกษตรกรรมทั้ง 5 โซนกิจกรรม เอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดีและเกิดความผ่อนคลายสูงสุดแก่คนทุกกลุ่ม โดยมีกระบวนการบูรณาการในแต่ละโซนดังนี้ โซนต้อนรับและข้อมูล ผสานอาวาสสัปปายะและภัสสัสสัปปายะ โดยออกแบบทางเข้าเป็นระดับเดียวกับพื้นภายนอก มีทางลาดผ่อนแรงตามหลัก Low physical effort และใช้ป้ายสื่อความหมายอารยสถาปัตย์ที่ใช้สัญลักษณ์สากลคู่กับตัวอักษรขนาดใหญ่ต่างสีสูง ช่วยให้ผู้สูงอายุและผู้พิการเข้าถึงข้อมูลและสัญจรได้ง่ายตั้งแต่แรกเยือน โคจรสัปปายะ โซนแปลงเกษตรเรียนรู้เพาะปลูกกลางแจ้งและโซนเส้นทางสัจจรรอบพื้นที่ ใช้กรอบ โคจรสัปปายะและวิหารสัปปายะ ปรับปรุงทางเดินหลักและทางเดินในแปลงเกษตรให้ราบเรียบ มั่นคง กว้างไม่น้อยกว่า 1.50 เมตร เพื่อให้รถเข็น (Wheelchair) สวนกันได้ตามหลัก Equitable use พร้อมสร้างนวัตกรรมแปลงผักยกสูง (Raised-bed Gardens) สูง 75–80 เซนติเมตร และเว้นช่องสอดขาด้านล่าง เอื้อให้ผู้สูงอายุและผู้ใช้รถเข็นร่วมกิจกรรมสัมผัสดินได้ในอิริยาบถที่สะดวกโดยไม่ต้องก้มตัว ซึ่งช่วยลดอุบัติเหตุตามหลัก Tolerance for error กลุ่มอาคารและบริการรวมถึงโซนเพาะปลูกในโรงเรือน ขับเคลื่อนด้วย เสนาสนสัปปายะ ออกแบบโรงเรือนโปร่งโล่งอากาศถ่ายเทดี และมีความยืดหยุ่นในการใช้งาน (Flexibility in use) โดยเลือกใช้โต๊ะเก้าอี้กิจกรรมที่ปรับระดับความสูงและเคลื่อนย้ายผังได้ตามสรีระที่หลากหลายของผู้ใช้งาน กระบวนการร้อยเรียงฟังก์ชัน UD สากลเข้ากับระบบนิเวศสัปปายะวัฒนธรรมทั้ง 5 โซนนี้ สอดคล้องกับแนวทางของ (Sawaengcharoen, 2019) และ (Chowkaew, 2022) ที่ยืนยันว่าการสร้างสรรค์พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรยุคใหม่ ต้องมอบความสะดวก ปลอดภัย ยืดหยุ่น และสร้างความเป็นธรรมเชิงพื้นที่ให้แก่ผู้มาเยือนอย่างแท้จริง

ในส่วนการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ ได้ร่วมกันเปลี่ยนแบบจำลองเชิงแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริง จนปรากฏเป็นพื้นที่ต้นแบบ ณ ศูนย์การเรียนรู้แอลลี่ออร์แกนิคฟาร์ม (Ally Organic Farm) สามารถอภิปรายผลเชิงพรรณนาผ่านแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation theory) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ PAOR ได้อย่างลึกซึ้ง การนำเทคนิค AIC (Appreciation influence control) มาใช้ขับเคลื่อน ได้ทำหน้าที่แปรเปลี่ยนบทบาทและศักดิ์ศรีของกลุ่มเกษตรกรในอำเภอสันกำแพง จากเดิมที่เป็นเพียงผู้รับประโยชน์หรือผู้ให้ข้อมูล ให้ยกระดับขึ้นสู่การเป็นนักออกแบบร่วมและผู้กำหนดทิศทางอนาคตของพื้นที่ตนเอง สอดคล้องกับแนวคิดของ Phakdeeburut (2020) ที่กล่าวว่าการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพสูงสุดต้องเกิดจากการร่วมคิด ร่วมวางแผน และลงมือปฏิบัติจริงด้วยความยินยอมพร้อมใจของชุมชน ขณะที่การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการพัฒนาต้นแบบและการเป็นเจ้าบ้านเพื่อคนทั้งมวล ไม่เพียงแต่เป็นการปรับปรุงสถานที่ทางกายภาพแต่คือกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางความคิด (Mindset paradigm shift) และสร้างขีดความสามารถให้แก่เครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ สอดรับกับข้อเสนอของ (Phra Maha Prakasit Sirimetho, 2019) ในการผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับวิทยาการสมัยใหม่เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ท้ายที่สุด แม้ข้อจำกัดของงานวิจัยในระยะปัจจุบันจะยังอยู่ในระดับแบบจำลองเชิงแนวคิด (Conceptual model) และยังไม่ได้ประเมินผลกระทบหลังการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่จริงอย่างเต็มรูปแบบ (Post-occupancy evaluation) แต่องค์รวมของผลการวิจัยชิ้นนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า พื้นที่ต้นแบบแห่งนี้มีคุณค่าอย่างสูงในฐานะเครื่องมือสร้างภาพอนาคต (Foresight tool) เพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบายระดับท้องถิ่นที่โปร่งใสตามแนวคิด

ของ (Kasemsuk, 2018) โมเดลการขยายผลหลายระดับที่นำเสนอนี้ จึงถือเป็นรากฐานสำคัญในการคืนความยุติธรรมเชิงพื้นที่และเป็นกุญแจสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้มาเยือนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนในระยะยาว

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

จากการวิจัยมิได้มุ่งเพียงการออกแบบเชิงกายภาพของพื้นที่ต้นแบบเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงมิติด้านการออกแบบพื้นที่ต้นแบบ การจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ และการขยายผลในระดับพื้นที่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการพื้นที่ การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ และการขยายผลเชิงนโยบายเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็น องค์ความรู้เชิงระบบ โดยมีแกนกลางคือแนวคิดอารยสถาปัตย์ (Universal design) ที่มุ่งเน้นการออกแบบเพื่อคนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม ทั้งนี้องค์ความรู้ดังกล่าวสามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติ คือ การออกแบบกายภาพ การจัดกิจกรรม และ การบริหารจัดการ ซึ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในลักษณะบูรณาการ ดังนี้



ภาพที่ 3 องค์ความรู้จากการวิจัย
ที่มา: ผู้วิจัย (2569)

จากแผนภูมิแสดงถึงองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญกับเกษตรกรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกมิติ ผลการศึกษาศักยภาพพื้นที่สะท้อนให้เห็นข้อค้นพบสำคัญว่า อำเภอสันกำแพงมีต้นทุนทางกายภาพและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะภูมิทัศน์เกษตรอินทรีย์ที่มีเอกลักษณ์และพร้อมต่อยอดสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชน อย่างไรก็ตามข้อจำกัดหลักที่เป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างคือ สภาพกายภาพในพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมมีความไม่ต่อเนื่องของเส้นทางสัญจร พื้นผิวเข้าถึงยากสำหรับผู้สูงอายุและผู้สัญจรด้วยรถเข็น (Wheelchair) ตลอดจนขาดแคลนจุดบริการและป้ายสื่อความหมายที่ได้มาตรฐาน ซึ่งข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ที่ตระหนักถึงความจำเป็นในการยกระดับสู่การท่องเที่ยวเพื่อคนทั้งมวล (Tourism for all) เพื่อเปลี่ยนบทบาทจากผู้ผลิตสินค้าเกษตรสู่การเป็นผู้บริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่สร้างรายได้อย่างยั่งยืน

การออกแบบพื้นที่ ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มเกษตรกรได้นำข้อจำกัดเชิงพื้นที่มาแก้ไขผ่านการผสานหลักอารยสถาปัตย์เข้ากับหลักสัปปายะ 7 ออกแบบเป็นผังแนวคิดเชิงระบบใน 5 โซนกิจกรรม คือ (1) ต้อนรับและจอดรถ (2) ทางสัญจรหลักรอบพื้นที่ฟาร์ม (3) กลุ่มอาคารและบริการ (4) เพาะปลูกในโรงเรือน และ (5) เพาะปลูกกลางแจ้ง ที่เน้นการจัดลำดับพื้นที่เชื่อมโยงกันอย่างปลอดภัย เลือกใช้วัสดุพื้นถิ่นที่ไม่สะสมความร้อน และสร้างสรรค์ฐานเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เช่น นวัตกรรมแปลงผักยกสูงที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้รถเข็นสอดขาเข้าทำงานเกษตรได้ในอิริยาบถที่สะดวก พร้อมระบบสื่อความหมาย

ด้วยสัญลักษณ์สากล กิจกรรมส่งต่อความรู้ให้เกษตรกรรุ่นใหม่เป็นกลไกขับเคลื่อนเปลี่ยนผ่านทัศนคติและสร้างศักยภาพผู้นำให้แก่เกษตรกรเพื่อขยายผลแนวคิดไปสู่เครือข่ายอื่น ๆ ในระดับชุมชน และระดับจังหวัด

การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ ณ ศูนย์การเรียนรู้แอลลี่ออร์แกนิคฟาร์ม (Ally organic farm) ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความสำเร็จในการสร้างตัวแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อคนทั้งมวล ซึ่งประกอบด้วยสองส่วนหลัก คือ ผังแบบจำลองทางกายภาพของพื้นที่ และชุดความรู้คู่มือการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นสูง โครงสร้างต้นแบบนี้ทำหน้าที่เป็นฐานข้อมูลเชิงประจักษ์และเครื่องมือสร้างภาพอนาคต (Foresight tool) และแสดงให้เห็นว่าอารยสถาปัตย์คือการลงทุนที่คุ้มค่า ทั้งในมิติเศรษฐกิจที่เพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันและมิติสังคมที่คืนศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมให้แก่เพื่อนมนุษย์ การบูรณาการแนวคิดอารยสถาปัตย์และหลักสัปปายะ 7 เข้ากับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สามารถยกระดับคุณภาพพื้นที่และเพิ่มโอกาสการเข้าถึงของนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มได้อย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยฉบับนี้จึงมิได้ให้เพียงผลลัพธ์ด้านการสร้างสิ่งปลูกสร้างเฉพาะถิ่น หากแต่ได้พัฒนากรอบแนวทางการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรสากลที่จำแนกองค์ความรู้ออกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่ มิติด้านการออกแบบกายภาพ มิติด้านการจัดกิจกรรมเรียนรู้ และมิติด้านการบริหารจัดการเครือข่ายและการขยายผล

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่ได้พัฒนาแนวคิด กระบวนการ และต้นแบบเชิงพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามหลักอารยสถาปัตย์ งานวิจัยฉบับนี้เปิดประเด็นสำคัญสู่การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในระดับปฏิบัติและนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่มุ่งเน้นการผลักดันแนวคิดอารยสถาปัตย์ให้เข้าสู่แผนพัฒนาการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ โดยกำหนดให้การเข้าถึงของคนทุกกลุ่มเป็นตัวชี้วัดสำคัญของคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งจัดทำกรอบมาตรฐานขั้นต่ำ (Minimum standard) ของพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ครอบคลุมทั้งมิติกายภาพ ความปลอดภัย และการสื่อสารข้อมูลที่เข้าใจง่าย นอกจากนี้ ภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณและกลไกทางการเงินเพื่อช่วยเกษตรกรรายย่อยในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานให้สอดคล้องกับมาตรฐานอารยสถาปัตย์ เพื่อให้ต้นแบบเชิงแนวคิดสามารถพัฒนาไปสู่การดำเนินการจริงและเป็นพื้นที่สาธิตที่สร้างแรงจูงใจแก่ชุมชนอื่น โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการถ่ายทอดองค์ความรู้และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

สำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ในเชิงปฏิบัติ ควรเน้นการถ่ายทอดกรอบคิดเชิงระบบ ที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน มากกว่าการจำลองรูปแบบทางกายภาพเพียงอย่างเดียว การประยุกต์ใช้ควรเริ่มจากการทำความเข้าใจบริบทพื้นที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อให้การออกแบบตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยสามารถดำเนินการปรับปรุงแบบค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากจุดที่มีผลกระทบสูงแต่ใช้งบประมาณต่ำ เช่น การปรับปรุงเส้นทางสัญจรหลักและระบบป้ายสื่อความหมาย ในระดับชุมชนควรพัฒนาผลวิจัยให้เป็นหลักสูตรอบรมเพื่อสร้างแกนนำท้องถิ่นที่มีทักษะในการประเมินและออกแบบพื้นที่ของตนเอง ลดการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกและสร้างความยั่งยืนในการบริหารจัดการพื้นที่ในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในด้านการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างสังคมที่เท่าเทียม

ในส่วนของข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมุ่งเน้นการวิจัยเชิงประเมินผล (Evaluative research) ภายหลังการนำต้นแบบไปทดลองใช้จริง เพื่อเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวกลุ่มเปราะบางและผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร รวมถึงการวิจัยเชิงเปรียบเทียบในพื้นที่ที่มีบริบทภูมิประเทศแตกต่างกัน เช่น พื้นที่ภูเขาสูงหรือพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว เพื่อทดสอบความยืดหยุ่นของโมเดลและพัฒนาเป็นมาตรฐานระดับชาติ นอกจากนี้ ควรมีการบูรณาการมิติเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชันนำทางสำหรับผู้สูงอายุ และการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ด้านความคุ้มค่าของการลงทุน (ROI) เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้กำหนดนโยบาย ตลอดจนการศึกษาในระยะยาว (Longitudinal study) เพื่อติดตามความยั่งยืนของโมเดลและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการออกแบบที่ครอบคลุม ซึ่งจะช่วยยกระดับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของไทยสู่มาตรฐานสากลได้อย่างมั่นคง

บรรณานุกรม

Chowkaew, J. (2022). Design Guidelines of Physical and Facilities Improvement for All: A Case Study of Plai Phraya Sub-district Municipality, Krabi [แนวทางการออกแบบปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนทั้งมวล กรณีศึกษา พื้นที่ส่วนราชการเขตเทศบาลตำบลปลายพระยา จังหวัดกระบี่]. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, *19*(1), 65-82. (in Thai)

Department of Tourism and Sports. (2022). *Tourism situation February 2022* [สถานการณ์การท่องเที่ยว เดือนกุมภาพันธ์ 2565]. Ministry of Tourism and Sports. (in Thai)

Jensantikul, N. (2022). Universal design: Concepts and characteristics of residential design for the elderly [การออกแบบเพื่อทุกคน: แนวคิดและลักษณะการออกแบบที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ]. *Journal of Humanities and Social Sciences*, *3*(2), 67-81. (in Thai)

Kasemsuk, C. (2018). Public Participation Approach for Sustainable Community Development [แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน]. *Journal of Humanities and Social Sciences*, *26*(50), 169-186. (in Thai)

Ministry of Tourism and Sports. (2024). *Tourism statistics 2023* [สถิติด้านการท่องเที่ยว ปี 2566]. Ministry of Tourism and Sports. https://www.mots.go.th/ (in Thai)

Nadee, P. (2018). Agro-tourism development towards sustainable tourism. [การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรสู่ความยั่งยืน]. *EAU Heritage Journal*, *8*(2), 113-124. (in Thai)

National Tourism Policy Committee. (2023). *National Tourism Development Plan No. 3 (2023-2027)* [แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2566-2570]. Ministry of Tourism and Sports. (in Thai)

Phakdeeburut, W. (2020). Problems and potential of community-based agro-tourism management of Ban Don Sak, Chai Nat province [ปัญหาและศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ของบ้านดอนซาก จังหวัดชัยนาท]. *PSDS Journal of Development Studies*, *3*(1), 41-67. (in Thai)

Pongprom, A. (2022). *Agro-tourism and management of agro-tourism sites* [การเกษตรเชิงท่องเที่ยวและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร]. Agricultural Land Reform Office. (in Thai)

Poonsuwan, P. (2023). Buddha-Dhamma Application for Integrated Community Tourism promotion of Local Administrative Organisations in Songkhla Province [การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงบูรณาการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสงขลา], *Journal of Interdisciplinary Innovation Review*, *7*(3), 253-266. (in Thai)

Phra Maha Prakasit Sirimetho. (2019). *Basic concepts for administration and development* [แนวคิดพื้นฐานเพื่อการบริหารและการพัฒนา]. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press. (in Thai)

Phra Nakorn Pragnrit, Phra Theethat Jaejai, Peuchthonglang, P. (2022). Innovation of Tourism management at Temples on Universal Design (UD) in Chiang Mai Province [นวัตกรรมการจัดการแหล่งท่องเที่ยววัดตามแบบอารยสถาปัตย์ในจังหวัดเชียงใหม่]. *Panidhana Journal*, *18*(1), 74-110. (in Thai)

Promkham, T. (2022). *Community-based tourism management based on the collaborative management concept: A case study of Phu Hin Rong Kla National Park and Ban Rong Kla community, Phitsanulok province* [การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าและชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก], Doctoral dissertation, Naresuan University. (in Thai)

San Kamphaeng District Agricultural Extension Office. (2024). *Basic information of San Kamphaeng district* [ข้อมูลพื้นฐานอำเภอสันกำแพง]. https://chiangmai.doae.go.th/sankamphaeng/ (in Thai)

Sawaengcharoen, C. (2019). *Universal Design for local government organizations* [ปรับเมืองเพื่อคนทั้งมวล (Universal Design) สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น]. Kaenchan Printing Center. (in Thai)

Somdet Phra Buddhaghosacharn (P. A. Payutto). (2018). *Dictionary of Buddhism: Vocabulary edition* [พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์]. Sahathamik Publishing. (in Thai)

Sriget, U. (2022). Community-Based Tourism for the Sustainable Development [การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่วิถีที่ยั่งยืน]. *Western University Research Journal Humanities and Social Sciences*, *8*(2), 270-279. (in Thai)

Sriyothin, S., Leelakitpaisarn, Y., Wichasin, P., huanchom, J., Sriprasertsuk, A., Srinathiyawasin, T., Sriyothin, B. (2024). Agrotourism: Driving Tourism and Hospitality Industry Through Learning Resources in the Community to Increase Sustainable Income [การท่องเที่ยวเชิงเกษตร: การขับเคลื่อนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ ผ่านแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อเพิ่มรายได้อย่างยั่งยืน]. *Panyapiwat Journal*, *16*(3), 313-333. (in Thai)

Strategy and Information for Provincial Development Group. (2022). *Chiang Mai provincial development plan (2023-2027) 2024 revised edition* [แผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2566-2570) ฉบับทบทวนปี 2567]. Chiang Mai Provincial Office. (in Thai)

Suttapirom, C., Purngchan, T., Kerdlong, B., Sukkhong, R., Whankaew, S. (2023). Development Strategy for Agrotourism of Na Khao Sia, Na Yong, Trang Province [กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง]. *Journal of Agri. Research & Extension*, *40*(3), 206-219. (in Thai)

Tanjaroen, S. (2017). Community Based Tourism Management and Sustainable Tourism Development of Bangkantaek Community in Samutsongkhram Province [การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนำการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนบางขันแตก จังหวัดสมุทรสงคราม]. *International Journal of Thai Tourism*, *13*(2), 1-24. (in Thai)

Thawornprasert, W., Chotchakornpan, K., Kobjaiklang, C., Methawuttisakul, T. (2025). Developing Universal Design to Support Tourism for All Creatively and Sustainably. [การพัฒนาอารยสถาปัตย์ รองรับการท่องเที่ยวเพื่อคนทั้งมวลอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน]. *Journal of Social Work and Social Administration*, *30*(2), 71-102. (in Thai)

United Nations ESCAP. (2019). *Disability at a Glance 2019: Investing in Accessibility in Asia and the Pacific*. United Nations Publications.